

ВІДДІЄСЛІВНІ ТЕРМІНИ-ІМЕННИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ КОМП'ЮТЕРНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Статтю присвячено актуальній проблемі українського термінознавства – творенню та особливостям функціонування віддієслівних іменників на матеріалі сучасної комп'ютерної термінології (СКТ). Описано найхарактерніші словотвірні моделі іменників-девербативів галузевої терміносистеми. Встановлено ступінь нормативності вживання віддієслівних іменників у досліджуваній термінології. Актуальність теми зумовлена потребою в нормувати використання віддієслівних іменників у СКТ, враховуючи національні зразки термінотворення. Віддієслівні іменники мають потенціал передавати різні аспекти дії, їх правильне вживання дає змогу якнайточніше передати сутність позначуваного поняття, уникнути омонімії, паронімії, полісемії та небажаної синонімії всередині терміносистеми.

Ключові слова: українське термінознавство, сучасна комп'ютерна термінологія, віддієслівні іменники, суфіксальний спосіб термінотворення, нульова суфіксація, девербативи, доконаний і недоконаний вид дієслова.

Статья посвящена актуальной проблеме украинского терминоведения – образованию и особенностям функционирования отглагольных существительных на материале современной компьютерной терминологии (СКТ). Описаны характерные словообразовательные модели существительных-девербативов отраслевой терминосистемы. Установлено нормативность использования отглагольных существительных в исследуемой терминологии. Актуальность темы обусловлена необходимостью упорядочить использование отглагольных существительных в СКТ, учитывая национальные образцы терминообразования. Отглагольные существительные обладают потенциалом передавать различные аспекты действия, их правильное применение позволяет наиболее точно передать суть обозначаемого понятия, избежать омонимии, паронимии, полисемии и нежелательной синонимии внутри терминосистемы.

Ключевые слова: украинское терминоведение, современная компьютерная терминология, отглагольные существительные, суффиксальный способ терминообразования, нулевая суффиксация, девербативы, совершенный и несовершенный вид глагола.

The article aims to analyze the peculiarities of verbal nouns terms functioning,

to set types of deverbative nouns in computer terminology, to identify patterns that would facilitate practical use of verbal nouns in sectoral terminology.

The actuality of the topic is caused by the significance and perspective of terms indicating the names of objectified actions and process notions, and the study and systematization of such terminological units will contribute to finding appropriate linguistic means of expression of scientific thought.

Objective of the article is: 1) to set word building models of deverbative nouns in computer terminology; 2) to trace the normativity of using verbal nouns in sectoral terminology; 3) to systematize the use of verbal nouns, considering national samples of terms formation.

Verbal nouns make up numerous array of terms in computer terminology being an important tool in the sectoral terminological system and indicating the specific notions – names of processes and objectified actions. They belong to the layer of Ukrainian terms that are actively formed on the national language grounds. So it is important to determine the role and place of such terminological units in particular terminological system, as well as differentiate the processes and the consequences and properly codify them in lexicographical sources. In modern computer terminology, we can see that the most productive means of deverbative nouns formation include: the terminological units with the specific suffixes -нн(я), -енн(я), -анн(я), expressing the meaning of objectified process; terms formed by zero suffixation, indicating mainly the status, the result, the object; a borrowed suffix -ція that indicates the result or consequence of the action. So verbal nouns have the potential to transmit different aspects of the actions; their correct use enables the most exact transfer of meaning of the term as well as avoiding homonymy, paronymy, polysemy, and unwanted synonymy.

Key words: Ukrainian terminology, modern computer terminology, verbal nouns, suffixal way of terms formation, zero suffixation, deverbative nouns, perfect and imperfect form of verb.

Проблеми віддієслівного термінотворення актуальні в термінознавстві впродовж десятиліть і з огляду на розвиток галузевих терміносистем набувають ознак перманентності. Їх розв'язання потребує постійної співпраці фахівців природничих наук і термінологів-мовознавців. Простежуємо низку наукових праць, присвячених цій темі: формування віддієслівних термінів на прикладі програмної інженерії описала Н. Міщенко [3]; теоретичні та практичні засади творення українських віддієслівних іменників на (-ння;-ття) досліджував М. Гінзбург [1], назви предметнених дій у науково-технічній термінології вивчав В. Пілецький [5], доконану й недоконану дію в українській термінології – В. Моргунюк [4].

У сучасному українському термінознавстві відсутній єдиний підхід до виокремлення словотвірних розрядів українських іменників-девербативів. Похідні терміни або зберігають значення процесуальності, успадковане від дієслова, або позначають певний складник ситуації, центром якої є предикат-мотиватор. Віддієслівно-іменникова деривація, як і відіменниково-дієслівна, є однією з найпродуктивніших у сучасній комп'ютерній термінології. Визначення напряму похідності в парах «дієслово – іменник» потребує врахування діахронних мовних особливостей словотворення, закономірностей сучасної словотвірної системи української мови, а також специфіки когнітивно-ономасіологічного механізму позначення субстанції на підставі процесу [8].

Метою статті є проаналізувати особливості функціонування віддієслівних термінів-іменників, установити типи девербативів-іменників в українській комп'ютерній термінології, виявити закономірності, які сприяли б практичному використанню віддієслівних іменників у цій галузевій термінології.

Актуальність теми зумовлена високою питомою вагою й дериваційною перспективністю термінів, що вказують на назви предметних дій та процесових понять; дослідження й систематизація зазначених терміноодиниць сприяє пошукові й удосконаленню відповідних мовних засобів вираження наукової думки.

Завдання статті: 1) встановити словотвірні моделі іменників-девербативів у комп'ютерній термінології; 2) простежити нормативність уживання віддієслівних іменників у галузевій термінології; 3) систематизувати використання віддієслівних іменників у СКТ, враховуючи національні зразки термінотворення.

Найчисленнішою в СКТ є група віддієслівних іменників зі словотвірним значенням узагальненої предметної дії, утворених за словотвірною моделлю *дієслівна основа + -нн(я), -енн(я), -анн(я)*, що вказують передусім на:

1) подію: *введення, відновлення, відхилення, внесення, деформування, забарвлення*; утворені від основ доконаного виду дієслова, означають результат дії;

2) дію: *аналізування, редагування, перевіряння, посилення, обслуговування, публікування, реєстрування, трасування*; утворені від основ недоконаного виду дієслова, передають значення процесуальності, тобто тривалу, протяжну, розгорнуту в часі дію чи процес.

Форманти *-нн(я), -енн(я), -анн(я)* приєднують як до питомих основ дієслова (*вилучення, введення, застосування, завантаження, поглинання*), так і до чужомовних (*архівування, буксирування, інтегрування, копіювання, каскадування, моделювання, програмування, сканування, сортування, трасування, тиражування*). Саме ця група терміноодиниць зберігає категорійну семантику дієслова й здатна вказувати на ознаки дії (завершеність/незавершеність, одно- чи багаторазовість, повторюваність): *віднова* (явище), *відновлення* (разова дія), *відновляння* (тривала дія) *відновлювання* (повторювальна дія). Як бачимо, суфікси *-нн(я); -енн(я), -анн(я)* є основним засобом творення нових віддієслівних найменувань спеціальних понять у комп'ютерній термінології, оскільки мають високий ступінь дієслівності, поєднуються як з питомими твірними основами, так і з чужомовними, а також творять терміни з різноманітними частковими словотвірними значеннями. Попри високу продуктивність зазначених формантів вони не здатні передати всіх відтінків процесових понять, адже, на думку деяких науковців, таке розрізнення морфемними засобами часто невиконанне [7]. Варто зауважити, що нагромадження в наукових текстах термінів із формантами *-нн(я), -енн(я), -анн(я)* ускладнює фразу на семантичному, стилістичному й навіть орфоепічному рівнях, спричиняючи поняттєву неточність, порушення законів милозвучності й монотонність вислову, напр.: *Аналізування відновлення програми...* . Можливі варіанти: *Аналізувати відновлення програми ...* . *Аналіз відновлення програми*. У наукових текстах інфінітиви успішно конкурують з термінами-іменниками на *-нн(я), -енн(я), -анн(я)*, однак вони мало продуктивні для творення певних одиниць тексту, наприклад заголовків [4].

Досить поширено в комп'ютерній термінології

функціонують віддієслівні терміни-іменники, утворені нульовою суфіксацією. Такий спосіб творення усуває дієслівні суфікси й водночас нейтралізує певні дієслівні ознаки, крім тих, що пов'язані із префіксом та коренем. Віддієслівні іменники, утворені таким способом, допомагають уникати категорійної багатозначності (на противагу віддієслівним іменникам на *-нн(я)*, *-енн(я)*, *-анн(-я)*) – творити назви наслідків дії або найменування явищ, напр.: *покликання* (разова дія) – *поклик* (явище); *оглядання* (разова дія) – *огляд* (наслідок). Зауважмо, що такі віддієслівні терміни переважно вказують на стан, наслідок, об'єкт. Творення термінів відбувається через відкидання, усічення частини твірної основи, що виявляється у двох формах:

а) у чистому вигляді: *перезапустити* – ***перезапуск***, *виглядати* – ***вигляд***, *відступати* – ***відступ*** (пропонуємо такий тип нульової афіксації називати *нульовою аглютинацією* або *дисаглютинацією* з огляду на те, що роз'єднання морфем відбулося механічно, без морфонологічних явищ);

б) із фонетичними змінами, що полягають у позиційному чергуванні голосних або приголосних звуків: *входити* – ***вхід***, *виходити* – ***вихід***, *вибирати* – ***вибір***. З певною умовністю цей тип нульової афіксації можна вважати *нульовою фузією*.

Притаманними для СКТ є також віддієслівні іменники, утворені за чужомовними словотвірними зразками, а саме: *дієслівна основа* + *-ація*, наприклад: *апроксимація*, *верифікація*, *реєстрація*, *реалізація*, *експлуатація*, *ліквідація*, *компенсація*, *мобілізація*, *інсталяція*, *імплементация*. Такі терміни вказують на найменування певних явищ, за словами В. Пілецького, «безвідносно до часу їх протікання» [5]. Останнім часом у комп'ютерному дискурсі іменники-девербативи з формантом *-ація* активно замінюють на *-нн(я)*, *-анн(я)*, мотивуючи, що форманти на *-ація* та *-нн(я)* вказують на семантичну близькість або ідентичність віддієслівних іменників зі значенням тривалої дії. Однак, вважаємо, така заміна недоцільна, оскільки іменники-девербативи з формантом *-ація* вказують на стан, наслідок, об'єкт, натомість із формантом на *-нн(я)*, *-анн(я)* позначають процес:

апроксимувати (наближати) → *апроксимування* – процес наближеного вираження одних математичних об'єктів іншими, простішими (вказує на процес) [2];

апроксимація – це заміна одних математичних об'єктів іншими, якимсь чином близькими до вихідних (вказує на явище, результат дії) [2];

інсталювати (встановити) → *інсталювання* (разова дія: процес встановлення програмного забезпечення на комп'ютер користувача) → *інсталяція* (наслідок дії).

Продуктивність інтерференційного форманта *-к* у творенні віддієслівних термінів СКТ, за нашим спостереженням, дещо знизилася. Їх поступово витісняють спільнокореневі віддієслівні іменники на *-анн(я)/-енн(я)/-янн(я)*: *розсилка* – *розсилання* або *-ова-нн(я)/ува-нн(я)*: *марк-ува-ння* (незавершена дія) – *по-марк-ува-нн-я* (завершена дія) – *марк-ова-нн-я* (наслідок дії). Оскільки в СКТ іменники-девербативи на *-анн(я)* конкурують з інтерференційними утвореннями на *-к*, пропонуємо кодифікувати їх у словниках відповідно до словотвірної норми української літературної мови: *редагування* замість *правка*; *заповнення* замість *заливка*. Однак слушно зауважено, що віддієслівні іменники із суфіксом *-к* можна вживати на позначення наслідку дії: *вкладка*, *розробка*, *вибірка*, *довідка*. На думку В. Пілецького [5], певні слова з морфом *-к(а)* мають глибоке коріння в нашій мові, і їх заміна іншими формами призвела б до спотворення змісту. О. Синявський, характеризуючи віддієслівні іменники на *-к(а)* в українській мові, зауважив вагому роль наголосу в розрізненні назв дії та речі: *спі́ванка*, *обі́цянка* – дії, *співа́нка*, *обіця́нка* – речі (пісня й те, що обіцяно) [6]. У проекції на СКТ ці твердження також мають (чи можуть мати) слушність.

Отже, віддієслівні іменники становлять численний масив термінів у комп'ютерній термінології і є вагомим інструментом у цій галузевій терміносистемі, оскільки вказують на спеціальні поняття – назви процесових понять та опредметненої дії. Зазначені одиниці належать до пласту українських термінів, що активно творяться на національному мовному ґрунті. Тож

важливо визначити роль і місце таких терміноодиниць у конкретній терміносистемі, відрізнити процеси від наслідків та правильно кодифікувати їх у лексикографічних джерелах. У СКТ до найпродуктивніших засобів творення іменників-девербативів належать власномовні суфікси *-нн(я)*, *-енн(я)*, *-анн(я)*, що виражають значення опрідметненого процесу; терміни, утворені нульовою суфіксацією, що переважно вказують на стан, наслідок, об'єкт; іншомовний формант *-ція*, що називає результат або наслідок дії. Отже, віддієслівні іменники мають потенціал передавати різні аспекти дії, їх правильне вживання дає змогу щонайточніше передати значення терміна, уникнути омонімії, паронімії, полісемії та небажаної синонімії в межах галузевої терміносистеми.

У перспективі на базі здійсненого аналізу віддієслівних одиниць у СКТ доцільно укласти системну таблицю найменувань процесів у цій галузевій термінології, заповнивши наявні сьогодні термінологічні лакуни якісними новотворами, що відповідають законам українського словотвору.

Бібліографічні посилання

1. **Гінзбург М.** Українські віддієслівні іменники теоретичні та практичні засади українських віддієслівних іменників на *(-ння;-ття)* на тлі сусідніх слов'янських мов / М. Гінзбург // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2013. – № 765. – С. 3–11.
2. **Комп'ютерний** словник [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://glossary.starbasic.net/index>.
3. **Міщенко Н.** Формування віддієслівних термінів на прикладі програмної інженерії / Н. Міщенко / Зб. наук. праць. – Львів, 2010. – С. 19–25.
4. **Моргунюк В.** Про доконану і недоконану дію в українській термінології / В. Моргунюк // Проблеми української науково-технічної термінології. – Львів, 1996. – С. 40.
5. **Пілецький В.** Назви опрідметнених дій у науково-технічній термінології / В. Пілецький // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». –

2002. – № 453. – С. 215–221.
6. **Синявський О.** Норми української літературної мови. / О. Синявський. – Львів : Українське видавництво, 1941. – С. 100.
 7. **Ярема С.** Про вжиток іменників на *-ння* у зв'язку з ДСТУ 3966-2000 / С. Ярема // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2002. – № 453. – С. 228–234.
 8. **Ярмоленко Г. А.** Віддієслівні іменники української мови в когнітивно-ономасіологічному аспекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Г. А. Ярмоленко. – Одеса, 2008. – 20 с.